

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія педагогічна

Випуск 20

Виходить з 1969 р.

Львівський національний університет імені Івана Франка

2005

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2005. Вип. 20. 295 с.
Visnyk of Lviv University. Ser. Pedagog. 2005. N. 20. 295 p.

У Віснику розглянуто філософські засади сучасної освіти, актуальні проблеми дидактики середньої та вищої шкіл, теорії і практики сучасного виховання, порівняльної педагогіки, питання професійної підготовки фахівців, а також історичні аспекти розвитку української школи.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, педагогів-практиків.

The papers of Visnyk consider the philosophy of education, current issues of teaching and learning in secondary and higher school, theory and practice of students' socialization, specialists' vocational preparation, and the historical aspects of Ukrainian school, as well.

For researchers, scholars, post-graduates, educational specialists and senior students.

Редакційна колегія: канд. пед. наук, доц. *Д. Герцюк* (заст. відп. ред.), канд. пед. наук, доц. *Т. Равчина* (відп. секр.), д-р пед. наук, проф. *Г. Васянович*, д-р пед. наук, проф. *Т. Завгородня*, д-р пед. наук, проф. *В. Кемінь*, д-р пед. наук, проф. *Т. Кошманова*, д-р пед. наук, проф. *І. Курляк*, д-р наук габ., проф. *Р. Куха*, д-р пед. наук, проф. *П. Сікорський*, канд. пед. наук, доц. *Л. Ковальчук*, канд. пед. наук, доц. *С. Цюра*, канд. пед. наук, доц. *М. Швед*.

Editorial board: *D. Gertsyuk* (editor-in-chief), *T. Ravchyna* (responsible editor), *G. Vasyanovych*, *T. Zavhorodnia*, *V. Kemin*, *T. Koshmanova*, *I. Kurliak*, *R. Kuha*, *P. Sikors'kyu*, *L. Koval'chuk*, *S. Tsyura*, *M. Shved*.

Адреса редакційної колегії:

Львівський національний університет
імені Івана Франка, кафедра педагогіки,
вул. Дорошенка, 41,
79000 Львів,
тел.(0322) 96-47-65

Editorial address:

Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 41,
UA-79000 Lviv, Ukraine
tel. (0322) 96-47-65

Відповідальна за випуск *Т. Равчина*

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 33/6 від 22.06.2005)

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2005

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

- Марія Швед.* Емансипаційна педагогіка як важливий напрям розвитку педагогічної науки в епоху постмодернізму.....3
- Сергій Зулкарнеєв.* Когнітивізм як філософська передумова дистанційної освіти.....12

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

- Лідія Мацевко-Бекерська.* Гармонія чи конфлікт: елементи нової парадигми підготовки вчителя початкової школи.....17
- Петро Атаманчук, Вадим Мендерецький.* Раціонально-логічні та емоційні начала в підготовці майбутнього педагога.....24
- Ольга Заболотська.* Концепція розвитку індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов.....33
- Лілія Манчуленко.* Головні етапи та модель формування творчого стилю педагогічної діяльності майбутнього педагога у процесі педагогічної практики.....41
- Любов Заблоцька.* Формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземної мови.....49
- Наталія Куб'як.* Деякі аспекти підготовки вчителів до роботи з дистантними сім'ями.....56
- Михайло Волошин.* Педагогічні технології та формування навчально-пізнавальних умінь майбутніх фахівців аграрно-технічного профілю в контексті європейської інтеграції.....62
- Віра Лисак.* Психолого-педагогічна підготовка студентів у вищому навчальному закладі економічного спрямування.....71

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИДАКТИКИ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ШКІЛ

- Тетяна Григор'єва.* Особливості навчання іноземних мов дорослих.....78

<i>Наталія Сіранчук-Василишина</i> . Образне мовлення та його сутність (на матеріалі навчання і виховання учнів початкових класів).....	84
<i>Лариса Ковальчук, Ірина Мідяна</i> . Активізація самостійної роботи учнів у процесі вивчення хімії в загальноосвітній школі.....	89
<i>Ольга Біляковська</i> . Історичний аспект оцінювання навчальних досягнень учнів.....	100
<i>Оксана Гончарова</i> . Вплив інформатизації освіти на мотивацію навчання студентів.....	106
<i>Тетяна Равлюк</i> . Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів.....	112

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

<i>Олена Яременко</i> . Інтеграція екологічного контексту в освіту як засіб формування особистості у західноєвропейських країнах.....	119
<i>Олександра Кашиба</i> . Виховання особистості у початкових школах Німеччини – мета цивілізованого суспільства.....	124
<i>Ольга Пермякова</i> . Оцінювання успішності учнів початкових шкіл Франції.....	131
<i>Василь Кузик</i> . Європейські традиції скаутського руху: педагогічні аспекти.....	138
<i>Наталія Горук</i> . Філософсько-педагогічні засади неформальної освіти жінок у США.....	147

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ

<i>Лариса Баклицька, Надія Крижановська, Людмила Мудровська</i> . Стресові стани у дітей як психолого-педагогічна проблема.....	154
<i>Райса Шулигіна</i> . Педагогічні передумови оптимізації комунікативної культури особистості у соціокультурному розвитку.....	163
<i>Оксана Дмитрів</i> . Тренінгові заняття для формування толерантності у старшокласників на уроках англійської мови.....	171
<i>Світлана Андрійчук</i> . Сучасна система соціального обслуговування і реабілітації дітей з особливими потребами.....	178

УДК 37:37.03:316.7

ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ РОЗВИТКУ

Раїса Шулигіна

*Київський національний лінгвістичний університет
вул. Червоноармійська, 73, 03680 Київ, Україна*

Розглянуто деякі педагогічні аспекти сутності феномена комунікативної культури особистості. Викладено суть психолого-педагогічних суджень стосовно розуміння значимості природи комунікативної культури особистості у соціокультурному розвитку.

Ключові слова: комунікативна культура, культура спілкування, особистість, соціокультурний розвиток.

У сучасних кризових умовах соціокультурного розвитку суспільства важливим є напрямок формування комунікативної культури особистості. Невисоку ефективність виховної діяльності значної більшості освітніх установ здебільшого пояснюють відсутністю цільових пріоритетів розвитку молодого покоління, що зумовлено невизначеністю ціннісних орієнтирів усього суспільства.

Як стверджують вчені, ще ніколи в історії не було такої явної переваги людства матеріального над духовним. Протягом одного-двох поколінь існування на землі набуває нових обрисів, змінюється не тільки спосіб життя, змінюються люди. “Ми простежуємо феноменальне і стрімке зростання матеріальних знань і матеріальних цінностей, можливостей освоєння і, можна сказати, скорення матеріального світу людини. Водночас втрачаються духовні цінності, посилюється зневага до світу духовного, відхід від нього. Матеріальне збагачення при зубожінні духу. Зростання знань при втраті мудрості” [3].

Суспільство ХХІ століття, яке за своєю суттю та змістом є інформаційним, відкритим, віртуальним, зумовлює таку форму людської взаємодії, як постійний міжособистісний зв'язок, комунікацію, систематичний контакт людства з різними культурними реаліями.

Найприкметнішою рисою нашого часу є зростання інтересу молоді до соціальних інформаційно-комунікативних процесів. Молодь має змогу розширювати знання про світ, знайомитися з різними народностями, умовами їхнього існування, культурами, традиціями тощо. Комунікація є тим головним стрижнем, за допомогою якого перетинаються і взаємодіють

людські риси, культурні надбання, духовні цінності, моральна поведінка тощо.

Вивчення комунікативної культури особистості та її прояв у діалектиці взаємин суспільної й індивідуальної свідомості, у психологічному впливі суспільства на його членів, розуміння головних принципів життєустрою та елементів зв'язку між різними соціокультурними системами є на сучасному етапі надзвичайно цікавим і перспективним напрямом наукового дослідження. Все це пов'язано із явищами глобалізації і збільшенням значимості масової комунікації у житті сучасної людини, діяльність якої передбачає регулярні контакти між представниками різноманітних культур.

Різні аспекти колективної діяльності як соціально-педагогічної системи, спрямованої на формування здорового, соціально-активного і культуровідповідного покоління, вивчали І. В. Зорін, В. В. Макашин, О. О. Федякін та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблем комунікативної культури і духовних цінностей, подано у працях І. Д. Беха, В. В. Болгаріної, І. А. Зязюна, А. О. Струманського, О. О. Ярмоленко. Вплив культурно-просвітницької роботи на духовність аналізували Т. В. Алексеєнко, С. М. Анісімов, Л. І. Миронова.

Питанням вивчення духовного світу особистості, формуванню її ціннісних орієнтацій, комунікативної культури, самопізнання та самовиховання молоді присвячені дослідження К. О. Альбуханової-Славської, Б. Д. Бітінаса, О. В. Киричука, І. С. Кона, Т. А. Мальковської, Ю. В. Орлова, В. І. Пономаренко, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського та ін.

Термін “комунікація” з'явився у науковій літературі на початку ХХ століття і дуже швидко (як засіб зв'язку будь-яких об'єктів) набув соціального значення, що пов'язано зі специфікою обміну інформації в соціумі.

У “Психологічному словнику” зазначається, що “комунікація” (лат. *communico* – спілкуюся, роблю загальним) – це фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємодіюванні людей на основі обміну різного роду інформацією. Комунікація у тій чи іншій формі супроводжує кожний акт життєдіяльності суспільної людини. Вона здійснюється на основі певних знакових систем (насамперед природної мови – основи знакового багатства культури), вироблених тією чи іншою людською спільністю і зафіксованих в індивідуальній та колективній пам'яті. Прикметною рисою комунікативних процесів є їх безперестанне кількісне та якісне зростання в часі, зумовлене всезагальним прогресом людства, постійне розширення їхнього географічного та ідеологічного простору, підсилене в

останні десятиріччя стрімким розвитком технічних засобів збереження та переробки інформації” [5, с. 79].

Сучасні психологи, педагоги Ю. П. Вяземський, П. В. Єршов, П. М. Симонов визначають це поняття як таке, що відображає особисті риси людини і має соціальну вартість. Ю. Б. Рюріков розглядає комунікацію як сплав психологічного виміру з морально-духовним і розумовим; Ю. І. Козирев – як теорію і практику організації взаємодії членів суспільства; Г. М. Сагач – як засіб ефективної комунікації; І. Д. Зязюн – як професійну культуру педагога та ін. Зауважимо, що питання комунікативної культури, культури спілкування у контексті духовного становлення особистості, зокрема молодого покоління, остаточно не вивчене.

Вагомий внесок в обґрунтування цієї проблеми зробили Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, І. М. Василенко, Л. С. Виготський, О. Б. Добрович, О. О. Дусавицький, О. Л. Петровський, С. Л. Рубінштейн, які досліджували культуру міжособистісних стосунків і засоби гуманізації навчального спілкування.

Багатоплановість форм міжлюдських зв'язків проаналізовано у працях таких класиків соціальної філософії, як К.-О. Аппеля, М. Бердяєва, О. Больнова, М. Бубера, М. Вебера, Ю. Габермаса, Г. Гегеля, Т. Гоббса, Е. Дюркгейма, Дж. Локка, К. Маркса, П. Сорокіна, Е. Тоффлера, К. Ясперса та ін.

Проблема комунікативної культури, культури спілкування і виховання людини є однією із значимих на сучасному етапі розвитку освіти України. Виховання сьогодні може і повинно бути зрозумілим не як “односпрямована передача досвіду від старшого покоління до молодшого, а як взаємодія, співпраця дітей і дорослих у сфері їхнього спільного буття” [1, с. 124]. Саме в такій взаємодії формується загальна культура молодшої людини, культура спілкування і комунікативна культура зокрема.

Ведучи мову про культуру спілкування, зауважимо, що проблемі спілкування і комунікативних здібностей присвячено багато праць (С. Рубінштейн, А. Леонтьєв, О. Бодальов, І. Зимня, В. Кан-Калик, В. Лабунська, І. Юсупов, В. Паригін, Я. Яноушек та ін.). Саме спілкування, як відомо, супроводжує виробничо-трудова й навчально-пізнавальна діяльність, характеризує стиль керування і ділових відносин тощо. Рівень життєдіяльності людини в кожній зі сфер життя залежить від культури спілкування, культури комунікативної взаємодії.

Комунікативна культура пронизує всю педагогічну діяльність, бо жодна з функцій педагога, жоден з видів його діяльності не може здійснюватися поза педагогічним спілкуванням, поза професійним мовним поведженням.

Педагогічний досвід свідчить, що учителеві недостатньо тільки знань основ наук і методики навчально-виховної роботи. Всі його знання і

практичні уміння можуть передаватися учням тільки через систему живого і безпосереднього спілкування з ним. “Слово – це ніби той місток, через який наука переходить у мистецтво. майстерність” [9, с. 203–217].

Сьогодні багато пишуть і ведуть мову про так звану “кризу спілкування”, про зростання “некомунікабельності” людей. Зміна матеріальних умов життя, швидке поширення комп’ютерної мережі у всіх сферах масової комунікації (Internet, стільниковий і пейджинговий зв’язок, телебачення тощо), розширення “дистанційного спілкування” – усе це сприяє зміні форм спілкування, комунікативної взаємодії, їхньої глибини і діапазону. Порушуються питання про необхідність цілеспрямованого виховання комунікативної культури людини, культури мовного поведіння.

Культура визначається як спосіб життєдіяльності людини; історично визначений рівень розвитку суспільства, сил і здібностей людини, ступінь суспільного, розумового і морального розвитку. Частиною загальної культури людини є культура мовного поведіння. Культура мовного поведіння визначається загальними нормами культури спілкування і конкретною соціальною роллю особистості, її контактами.

Аналізуючи культуру мовного поведіння, І. А. Зимня [2] виділяє п’ять головних компонентів:

- культура мови як способу формування і формулювання думки;
- культура мовного етикету як стійких загальноприйнятих норм спілкування;
- культура мови як засобів вираження думки;
- соматична культура – культура міміки, жестів тощо;
- культура мислення.

Особистість характеризується не тільки практично-творчою і пізнавальною активністю, а й комунікативною, яка визначається формами і мірою участі особистості у спілкуванні з іншими людьми. Ця активність виявляється не тільки зовні, як поведінка, вчинки особистості, що демонструють її ставлення до інших людей, а й як внутрішня активність, зумовлена потребами, інтересами, метою.

Комунікативна культура визначає принципи поведіння, вона відображає систему цінностей, ідеали, норми, формує інтереси тощо. Отже, комунікативна культура допомагає організації спілкування у налагодженні контактів, їхньому розвитку, узгодженню, коректуванню для вираження своєї особистості у різноманітних видах діяльності – творчій, художній, конструктивній, музичній, артистичній, літературній тощо.

Відмінною рисою комунікативної культури є наявність міжособистісного зворотного зв’язку, що зумовлює безпосередній відгук на думки, почуття, турботи і проблеми іншої людини. Зворотний зв’язок встановлює у спілкуванні як би “струм” співпереживанням, бажанням зрозуміти іншу

людину, розділити труднощі, увійти у її становище і відчуті її проблеми як власні.

Отже, культура спілкування, комунікативна культура – складне багатопланове і багатогранне утворення, що характеризує спілкування, головними компонентами якого є культура слухання, культура говоріння й емоційна культура. У науковій літературі можна знайти практичні рекомендації щодо розвитку цих компонентів. Уміння слухати є необхідною умовою успішного спілкування. Однак його необхідність усвідомлюють далеко не всі. Уміння слухати і чути пов'язане з увагою, спостережливістю. Розглядаючи це комунікативне уміння, ведуть мову про особливу культуру – “культуру слухання”. Н. Ю. Дорошенко, Л. І. Зотова, Н. А. Нартова пропонують рекомендації, як треба слухати [8].

1. Не уникайте відповідальності за спілкування. Треба пам'ятати, що у спілкуванні беруть участь як мінімум дві особи, що по черзі говорять і слухають. Якщо вам не зрозуміло, про що говорить ваш співрозмовник, дайте йому про це знати уточнювальними запитаннями чи переформулюйте сказане з проханням поправити вас.
2. Будьте уважні (фізично), тобто слухайте співрозмовника всім тілом: поверніться до нього обличчям, підтримуйте із співрозмовником візуальний контакт; пам'ятайте про відстань (дистанцію) між вами, яка повинна бути зручною для обох.
3. Зосередьтеся на тому, що говорить співрозмовник. Пам'ятайте, що будь-яка людина може утримати сконцентровану увагу в межах декількох хвилин.
4. Намагайтеся зрозуміти не тільки зміст, але й почуття вашого співрозмовника. Стежте за невербальними сигналами, за інтонацією голосу, швидкістю мови, а також за тим, чи сприяють невербальні сигнали більшому розумінню мови, що підтверджує чи суперечить його словесному змісту.
5. Намагайтеся виразити розуміння.
6. Не прикидайтеся, що слухаєте співрозмовника. Вас швидко викриють.
7. Не перебивайте без потреби.
8. Не робіть поспішних висновків.
9. Не задавайте занадто багато запитань.
10. Не давайте непрошених порад.

У говорінні виконавча сторона мовної діяльності та її продукт – висловлення – доступні зовнішньому спостереженню, тому необхідність “культури говоріння” усвідомлюється набагато ширшим колом людей. Це відображено у численних публікаціях про ділове й управлінське спілкування

(А. Ю. Панасюк, В. Ю. Дорошенко, Л. І. Зотова, Н. А. Нартова, З. С. Смелкова та ін.). У практиці спілкування існують визначені правила. Зокрема, необхідно передбачати ставлення співрозмовника до самого себе (як особистості, як представника групи, колективу); ставлення до тієї інформації, що стане предметом ділового оцінення чи обговорення; вплив, який може мати розмова на співрозмовника.

Відомо, що культура в усьому своєму багатстві та розмаїтті завжди була підвалиною виховання, духовного розвитку особистості. Адже в культурі зосереджені ті гуманістичні цінності, які ніколи не старіють. Як зазначає А. В. Федь, в естетиці поведінки виявляється знання індивіда про прекрасне й потворне, комічне й трагічне, піднесене й низьке. Водночас тут наявні такі поняття, як добро і зло, честь і достоїнство, тобто переплітаються естетичне й етичне [10, с. 8]. Г. С. Сковорода зауважував, що досягнення добра і блага є основою всіх людських вчинків. І тому те, що справді корисне для людини, є і бажаним для неї, а отже, і прекрасним, і цінним як для неї, так і для світу людей у цілому.

Отже, залучення молоді до мистецтва виховання загальної культури, формування культури спілкування, комунікативної культури безупинно продовжується протягом усього життя і діяльності людини. З усіх джерел виховного впливу найважливішою ланкою у вихованні культури спілкування, комунікативної культури є школа та навчальні заклади нового типу. Хоча культура не зводиться до освіченості і може бути лише опосередкованим результатом освоєння людиною змісту утворення, але все ж таки зміст багатьох освітніх галузей охоплює знання про людські взаємини, про доречність уживання різних мовних засобів комунікації у різноманітних життєвих ситуаціях. У середніх навчальних закладах такі можливості дають уроки словесності, риторики, історії, етики, логіки тощо. Суттєву роль відіграють екскурсії, подорожі, туристична і краєзнавча, позаурочна діяльності тощо. Краєзнавчий аспект як метод організації навчально-виховного процесу, процесу формування комунікативної культури особистості, за висловом В. С. Серебряї, це “метод пізнання від конкретного до загального, виявлення загального і особливого, метод, який спирається, як правило, на міждисциплінарні наукові зв'язки, враховуючи не тільки висновки наукових теорій, а й первинних спостережень повсякденного життя” [7, с. 121].

У середніх загальноосвітніх навчальних закладах відбувається становлення майбутньої людини, саме тут вона одержує перші наукові знання про навколишній світ. У спілкуванні зі своїми однолітками вона набуває соціальних навичок, засвоює етичні принципи, виробляє основи своєї майбутньої життєвої позиції і починає виявляти, випробувати власні творчі здібності. Всі ці процеси відіграють величезну роль не тільки в утворенні, але

й у вихованні і формуванні загальної культури, культури спілкування, комунікативної культури особистості.

Отже, можна стверджувати, що культура спілкування – складне, багатогранне і багатопланове утворення, яке формується у процесі виховання і продовжується безупинно протягом усього життя та діяльності людини. У процесі спілкування і комунікації люди обмінюються результатами пізнання різних об'єктів, знаннями, досвідом, науковою, життєвою інформацією. Взаємодіючи, вони досягають домовленості про спільну працю і відпочинок; налагоджують єдність ідей, настроїв, поглядів; досягають спільності думок, переживань, настанов стосовно різних подій, інших людей, самих себе.

На сучасному етапі триває процес пошуку найліпших форм і методів оптимізації комунікативної культури особистості, культури спілкування, до якого виявляють неабияку зацікавленість як вітчизняні, так й закордонні вчені у різних галузях сучасної науки: педагогіці, психології, соціології, філософії, культурології, мистецтвознавстві тощо.

-
1. Бодалёв А. А. О взаимосвязи общения и отношения // Вопросы психологии. 1994, № 1. С. 122–127.
 2. Зимняя И. А. Психология слушания и говорения: Дис. ... д-ра психол. наук. М., 1973.
 3. Калиновский П. В. Переход: последняя болезнь, смерть и после. Запорожье, 1993. С. 6.
 4. Кульчицька О. І., Сисоева С. О., Цехмістер Я. В. Педагогічні технології: наука – практиці: Навч.-метод. щорічник / За ред. С. О. Сисоевої. К., 2002. Вип. 1.
 5. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. К., 1982.
 6. Сагач Г. М. Похвальне красномовство як засіб ефективної комунікації, створення позитивного іміджу // Шкільна бібліотека. 2003. № 2. С. 49–51.
 7. Серебряй В. С. Туристсько-краєзнавча робота, національне відродження і викладання географії у середній школі // Современное состояние и перспективы изучения географии родного края в школах: Сб. науч. тр. Харьков, 1994. С. 121.
 8. Социальная психология и этика делового общения: Учеб. пособие для вузов / Под ред. В. Ю. Дорошенко, Л. И. Зотова, Н. А. Нартова и др. М., 1995.
 9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 т. К., 1976. Т. 5. С. 203–217.
 10. Федь А. Эстетика поведения и быта. К., 1981.

**PEDAGOGICAL PREMISES FOR OPTIMAL PERSONALITY
COMMUNICATIVE CULTURE IN SOCIOCULTURAL DEVELOPMENT**

Raisa Shuligina

*National Linguistic University of Kiev
Chervonoarmijska Str., 73, UA-03680 Kiev-150, Ukraine*

The article depicts some pedagogical aspects of such a phenomenon as personality's communicative culture. It describes the essence of psycho-pedagogical approaches to the nature of personality's communicative culture understanding in sociocultural surroundings.

Key words: communicative culture, culture of communication, sociocultural development, personality.

Стаття надійшла до редколегії 24.03.05

Прийнята до друку 12.04.05